

ANTAL TAMÁS*

Szilágyi Dezső a szépirodalomban

A neves magyar igazságügy-miniszter, szabadelvű politikus és egyetemi tanár, Szilágyi Dezső (1840–1901) alakjával, szakmai munkásságával több írásában foglalkozott e sorok szerzője,¹ de felfigyeltek rendkívüli személyiségére mások is.² E helyütt a vele kortárs szépirodalom nagyjainak gondolatait gyűjtöttük össze, amelyek azt mutatják be, hogy a kor- és pályatársak miként látták a nagy államférfit: magát az embert a hazai jogfejlesztés zászlóvivője mögött.

I. Mikszáth Kálmán

Az én kortársaim című művében Mikszáth röviden Szilágyiról is megemlékezett; 1894-ben írta a vonatkozó részt. A bevezetőjében máris a következő megállapítás olvasható:

„Szilágyi Dezső izzó agyat és kevély lelket kapott örökségbe az istenektől a többi sok ajándék mellé. Nagy indulatok mozgatják. Lelkében, mint ahogy az aggteleki barlangban, ágyúdörgésnek hangzik egy pisztolylövés, marczangoló nyomokat hagy néha egy parányi incidens. Semmi sem normális, semmi sem közönséges ezen államférfiúban, kit igen sokáig fognak emlegetni és csodálni ebben az országban, különösen a halála után, midőn már nem lesz senkinek kényelmetlen. Mert kényelmetlen ő most, amíg él, és kényelmetlen is lesz, mivelhogy túlságosan nagy, nem tudnak vele mit csinálni. Ha a kabinetben benne van, akkor kényelmetlen a kabinetnek, amelyre nehezedik, kényelmetlen a szabadelvű pártnak, amelyhez nem tud simulni, kényelmetlen az ellenzéknek, amelyet fönséges szónoklataival összemarczangol.”³

* egyetemi tanár, SZTE ÁJTK

¹ E publikáció másodközlés. Eredeti megjelenés: BIRHER NÁNDOR et al. (szerk.): *70. Studia in honorem István Stipta*. KRE ÁJK. Budapest, 2022. 53–60. pp. Lásd még: ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső és műve*. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2016. különösen: 74–81. pp.

² PL. STIPTA ISTVÁN: *Szilágyi Dezső és a magyar igazságszolgáltatás reformja*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. Miskolc, Tomus XI. (1995) 111–115. pp.; STIPTA ISTVÁN: *Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció*. In: Csibi Norbert – Domaniczky Endre (szerk.): *Deák és utódai*. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. PTE Grastyán Endre Szakkollégium. Pécs, 2004. 137–152. pp.; KUPA LÁSZLÓ: *Szilágyi Dezső*. JURA, 1997/2. 49–53. pp.

³ MIKSZÁTH KÁLMÁN: *Az én kortársaim*. I. köt. Révai. Budapest, é.n. 110–111. pp.

Nem törekedett mások tetszésére vagy a népszerűsége: „Szilágyi, egész ellenkezőleg, senkinek a szeretetére nem spekulál. Megy sokszor mogorván vagy dúlva-fúlva a maga útján, ködbe burkolva, mint egy őskori óriás. Úgy néz ki néha tűnődő hamleti arczával, mintha önmagát keresné. [...] Titáni gondolatok forrnak, nagy tervek gomolyognak Szilágyi koponyájában. Lelke áhítja a rendkívüli cselekedeteket. S a nevetséges kis eszközök, melyekkel rendelkezik, s a kicsinyes viszonyok, melyekben él, úgyszólván folytonos irritációban tartják. Elégedetlen. Borongós. Homályos, nevezhetetlen ambíciók feszítik. Néha vágyat érez eltaposni valamit, néha az egész országot szeretné összeroppantani és egy újat csinálni helyette. Nagy igazságok világítanak szeme előtt, mint bolygó fények az éjben. De ezek az igazságok magasban vannak. Utánuk nyúlna, de lehet-e őket elérni? Nem. Ilyenkor tehetetlenül hányódik lelke [...]. Mint minden titán, Szilágyi is boldogtalan. S micsoda ellentétekből van összetéve! Ő, akiben az emberiség boldogságának nagy problémái főnek szüntelen, természeténél fogva mindig zsarnok. Erőszakos lényé kitör a nyers erőnek imponáló ruhájában. Minden új szituáció szinte átgyúrja őt egészen. Egy másik adott viszonyban talán nem is az előbbi ember többé. [...] Erő, mindig erő. Szilágyi Dezső az erő rabja. Az erőé, akinek ikertestvére a zsarnokság.”⁴

Metaforával élve úgy vélte, ha Szilágyi éppen orosz cár lenne, rögtön megadta volna az alkotmányt az orosz népnek, ha viszont szerb király, akkor minden nap felpofozta volna a minisztereit, ha pedig fazekas, egy napon talán összetörné a saját fazekait – méghozzá azért, mert az adott helyzetben ez mind az ő erejét jelentette volna. Mikszáth egy 1883-i országgyűlési karcolatában, midőn a szabadelvű többség az akkor még mérsékelt ellenzéki Szilágyi egy indítványát megszavazta, ugyanezt találóan e szavakkal fogalmazta meg: „Ez gyanús – mondogatták a jobboldaliak. – Ilyen még sohase történt. Össze voltak beszélve a miniszterrel. Azok az emberek, akiken még sohasem történt az, hogy a módosítványukat elfogadják, összenéznek, s a fogaik közt sziszegik: – Szilágyi miniszter lesz. S ez a szó úgy hangzott itt, mint egy rémületes jóslat, mintha azt mondanák, hogy óriási üstökös van az égen, vértől fog ázni az egész ország.”⁵

Mikszáth a nagy rétor is tisztelte benne: „Szilágyi annyira szónok, s annyira ismeri tárgyát (e javaslatot, melyen valóságos ideges szeretettel csügg), hogy egy hétig is el tudott volna róla beszélni szakszerűen és érdekesen. [...] Szilágyi maga is élvez azzal, hogy beszél. Ha egy pusztaszigeten élne, én azt hiszem, akkor is gruppirozná gondolatait és elmondaná az őserdőknek a saját mulatságára.”⁶ A regényíró lapszerkesztő szerint is a legnagyobb magyar orátorok egyike volt: a beszédeiben „összetört szónokokokat, torzfigurákká csavarta át teóriájakat, logikájakat”. Amikor pedig befejezte mondandóját a képviselőházban, helyet foglalt arcán a kifejezéssel: „no, hát állitsatok még valamit!”⁷

⁴ MIKSZÁTH 112–113. pp.

⁵ Mikszáthot idézi STIPTA ISTVÁN: *Országgyűlési vita a pénzügyi közigazgatási bíróságról 1883-ban*. In: Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Gondolat, Budapest, 2006. 518–546. pp., az idézet helye: 543. p.

⁶ MIKSZÁTH 114. p.

⁷ MIKSZÁTH 116. p.

II. *Ady Endre*

Ady a polgári demokrata lap, a *Nagyváradai Napló* újságírója, majd társszerkesztője volt 1901-ben. Az augusztus 1-jei számban ő fogalmazta Szilágyi nekrológiát. Először ebből idézünk:

„A magyar parlamentben termő apró csenevész hajtások, dudvák és bojtorjánok közül kidőlt íme a halálnak egy váratlan éles csapására a hatalmas tölgy, melynek magasba nyúló lombos koronájára az őt megillető csodálatteljes tisztelettel tekintettek fel mindenkor az új aera törpe epigonjai. [...] Meghalt, mint egyszerű polgárember, mint munkáját, kötelességét becsületesen teljesítő napszámosa a hazának. Vagyon, címek, ordók nem igen maradnak utána, aminthogy nem is vágyott mindezek után, amint teszik ezt erőlködve és lihegve a mostani új hazafiak. Az ő élete, szereplése, magas hivatalai nem egy ábrándos karrier kaleidoszkópját, hanem a magyarságért, alkotmányos jogainkért és a szabadelvűségért folytatott nemes politikai küzdelemnek mértőföldmutatóit tárják eléink. Azért küzdött, mert mindig akart valamit – és nem azért, mert valami akart lenni. Ebben különbözött Szilágyi Dezső a mostani új hazafiaktól, akik közül hasztalan keressük azt az erős legényt, aki fel tudná venni az ő kezéből most kihullott erős buzogányt, mellyel annyi hatalmas csapást mért a porondra kiálló reakcióra. [...] A reakció és klerikálizmus leghatalmasabb ellenfelüktől szabadultak meg, és féltő, hogy most, mikor úgyszólván mind vakmerőbben támadnak a szabadelvűség bástyájára ezek a sötét lovagok, fokozottabb mérvben ébred fel harci kedvük, tudván, hogy kidőlt a hatalmas vezér, ki az igazság erejével, eszének fényével győzött mindenkor akár alattomos, akár nyílt támadásaik [felett].”⁸

Az újságíró Ady megkapó pátosszal fogalmazott Szilágyi politikai nagyságáról, a szabadelvűségért való konzekvens kiállásáról, még, ha nem is értett vele egyet mindenkor. Elfogta a kételey, miszerint e politikai táborban vajon lesznek-e utódok, akik kiállják az erősödő nyomást, és megvédik a liberalizmust a nyílt ellenséggel vagy a „ravasz jóbarátokkal szemben is”? Úgy vélte, Széll Kálmán miniszterelnökként, akinek Bánffy Dezső ellenében részint éppen Szilágyi ásta ki a kormányfői „gesztenyét”, nem azon az úton haladt, melyen haladnia kellett volna: „a jog, törvény és igazság új jelszavait szabadelvű szellemben szerette volna ő [ti. Szilágyi] megvalósítva látni, és amikor ehelyett Széll Kálmánnak a klerikális elemekkel való ölelkezését és paktálását látta, úgy érezhette magát, mint Goethe bűvészinasa, aki felszabadította nyugalmából a vad elemeket, de azután nem tudta többé azoknak romlását megakadályozni.”⁹

Később Ady támogatta azokat, akik szobrot kívántak emelni a jogászipolitikus emlékére: „hogy külön-külön három helyen [ti. Pozsonyban, Budapesten, Nagyváradon] föltámadt a szobor terve, azt bizonyítja, hogy Szilágyi Dezső szobrának állania kell, s állni fog. Szilágyi Dezső az új Magyarország egyik legnagyobb politikusa, legkiválóbb jogásza s legpuritánabb embere volt. Hármasszerű, mely hálát követel”. Nézete szerint a műremeket elsősorban a szülővárosában kellett volna elhelyezni: „nem csak Nagyváradon született, de Szilágyi Dezsőt az egykor oly csodálatos, nemes, erős bihari és nagyváradai levegő formálta.

⁸ FÖLDESSY GYULA (összeáll.): *Ady Endre összes prózai művei. II. köt. Újságcikkek, tanulmányok (1901–1902)*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1955. 137–138. pp. (továbbiakban ADY 1955).

⁹ ADY 1955, 138. p.

Ez a hajdan páratlan iskola, mely liberalizmusával, haladásvágyával s tradícióinak emlékével annyi jelesét nevelte, s adta az új Magyarországnak.” Az utóbbi szavakkal leginkább Tisza Kálmánra utalt, noha valójában az egykori miniszterelnök sosem azonosult Szilágyi jogeszméivel: „együtt tartották vállaikon a roskadozó liberalizmus bástyait, a legutolsó időkben. Ők ketten az új Magyarország legnagyobb emberei. Nagy volt [Szilágyi], fáját szerető, de tiszta fényes liberalizmusában. Nagy volt tudásban, munkában és alkotásban.”¹⁰

Visszatérő motívum Ady szavaiban az „új Magyarország”, amely emblémákban és merész képekben a költészetén is végigvonult. Ennek vágyában feltétlenül közösek voltak, még akkor is, ha eltérő eszközökkel vívták a maguk magányos harcát; személyiségük nemes kevélysége, a másokat olykor megvetni hajlamos indulataik szintén párhuzamot vonnak az egyébkénti nagyváradiságuk között. Egy 1914-ben megjelent költeményében még meg is nevezte Szilágyit (*Elveszett hit: elveszítlek*).¹¹ Viszont az említett szobor a Körös partján nem készült el, csak egy emléktábla;¹² a később Teles Ede alkotta mellszobrot végül egy – Darányi Ignác javaslatára 1903-ban éppen Szilágyiról elnevezett – nyugat-bácskai telepés kisközségben állították fel, Apatin mellett 1907-ben, amely ma Svilojevo néven ismert Szerbiában.¹³

Bár nem volt politikus, sem vátesz, Ady mégis előre vetítette a magyar sorsot, mikor 1901 szeptemberében így fogalmazott: „veszedelmes idők következnek. Veszedelem fenyegeti Deák, Tisza és Szilágyi alkotásait. Szükségünk lesz erőt, emlékeztetést nyújtó forrásokra, s szükség lesz az emlékezni tudásra. Ha az ő nemes, erős ércalakja közöttünk lesz, talán nem csüggedünk az eljövendő nagy harcban, mert gondolni fogunk őreá, a nagyra, tisztára és erősre. Gondolni fogunk és gondolni kell majd reá!”¹⁴

III. Gárdonyi Géza

A posztumusz megjelenésű *Aranymorzsákban* Gárdonyitól többek között Szilágyi Dezsőről is olvashatunk gondolatszemcséket. Csupán néhány bekezdésről van szó, mégis ideillők. Így kezdődnek: „Egy óriás a törpék között. Olyan szónok, mint John Bright. Tanult. Tud. Van benne akarat és kitartás. Az alkotásai praktikusak. Ha kell, jó modorú; ha kell, goromba, mint a bérkocsis. Az Isten is miniszternek teremtette. [...] A privát életben, hol selyem, hol pokróc. Az alantasaival szemben mindig pokróc, de nem azért, mintha rossz ember volna, hanem mert unja az aprócseprő ügyeket és mindig kevesli, amit dolgoznak.”¹⁵

Gárdonyi mint minisztert rendkívüli munkabírásu és szorgalmú embernek látta: „ez eddig hihetetlenül hangzott. A kövérsége miatt ugyanis ráfogták, hogy lusta és kényelmes. Szilágyi az alkotásaival felel a gonosz nyelveknek.” Az író említette azt is, hogy a királyi udvarnál nem igazán szerették: „[Szilágyi] ahányszor még Bécsben járt, mindig örömmel jött haza. Nem azért, mintha jól végzett volna, hanem mert túlesett a hosszú és hideg ünnepies ábrázatokon. Bécs ellenzéki fluidumokat látott benne.” A rétori erőnyeit pedig így

¹⁰ ADY 1955, 295–296. pp.

¹¹ FÖLDESSY GYULA (szerk.): *Ady Endre összes versei*. Szépirodalmi Kiadó. Budapest, 1961. 684–685. pp.

¹² BÁLINT ISTVÁN JÁNOS (szerk.): *Boldog Várad*. Héttorony. Budapest, 1992. 594. p.

¹³ DAMPFINGER IRÉN: *Szilágyi telepés község története*. Szilágyi Helyi Közösség. Szilágyi, 2006. 5–22. pp.; KALMAN, LANJI: *Apatin i okolina. Prigrevica, Kupusina, Sonta, Svilojevo i Gomboš na razglednicama i slikama*. Opštinski Kulturni Centar. Apatin, 2004. 121–138. pp.

¹⁴ ADY 1955, 296. p.

¹⁵ GÁRDONYI GÉZA: *Aranymorzsák*. Dante. Budapest, é.n. 210–213. pp.

ábrázolta: „hogy aztán mennyi a spiritusz a beszédeiben, azt mindenki tudja. Őt hallgatni élvezet, kivált, ha rögtönzötten beszél, hogy valakinek a támadásait visszaverje. Ilyenkor a gorombaság csimborasszói magaslatára emelkedve, kápráztató tűzijátékokat produkál. Az előadásában van valami professzori. Jobbra és balra hajlong. Olykor meg – különösen, mikor nevetségessé akarja tenni a [iszte]t] előttemszólót – táncmesteri állásokat vesz föl s az arcán ördögi mosolygás kíséri az éles nyilakat, amelyeket biztos és erős kézzel lő az ellenfelére, egy perc alatt elborítva ezernyi sebbel, amelyek közül nem egy életveszélyes is.”¹⁶

IV. Eötvös Károly

Évtizedeken keresztül voltak politikus- és pályatársak – és talán barátok is. A kiegyezés után gyakran jártak egy elit társaságba, ahol a Deák-párt fiatalsága gyülekezett. Eötvös számára, aki jogászként a tiszzaeszlári perrel szerzett országos ismertséget,¹⁷ az 1870-es évek elején egy triász tűnt fel, melynek „tagjai” Szilágyi mellett Kerkapoly Károly¹⁸ és Kovács József voltak.¹⁹ Őszintén csodálta őket, s hamar felfigyelt Szilágyi különleges személyiségére: „harmincz éven át szakadatlanul ügyeltem erre az elmére s ennek működésére. Mikor haragudott, mikor jó kedve volt, mikor unta maga körül a világot, mikor nagy törvényjavaslatokat érlelt vagy bírált, mikor nagy beszédeket mondott: mindenütt ügyeltem rá. Sokszor észleltem bortól, pezsgőtől mámoros agyának működését is. Fejtegette a maga szaktudományát, el-elmondott valamit tanulmányi utazásának élményeiből, nagy ritkán belemelegedett nagy embereink ismertetésébe s nagy költőink műveinek elemzésébe; nagy ritkán rábírtam, hogy valamit elbeszéljen, meg akartam ismerni elbeszélő tehetségét is [...] Szilágyi elméje és tudása is meglepett. Meglepett találkozásunk első pillanatában, de magához kapcsolta figyelmemet ismerkedésünk és barátságunk egész idején át.”²⁰

Az *Egyetértés* hasábjain publikált visszaemlékezéseiben (1901) Szilágyi jellemének megfestésénél ügyelt arra, hogy minden irányú benyomásait papírra vesse: a rokonszenveseket és a kritikaikat egyaránt. Érzékletes példa a következő idézet: „Szilágyinak voltak gondolatai bőven és gazdagon. Képes is volt a gondolatot alakba önteni. A nyelv egészen hatalmában volt. A nyelvet irodalmunk magaslatán kezelte, s gazdag szépségekkel könnyen kezelte. Minden beszéde bizonyítja ezt. Különösen bizonyítja az ezredéves emlékünnap alkalmával 1896-ban a királyhoz intézett remek beszéde. Az írónak minden szokott képessége meg volt tehát benne. Nagyon is meg volt. Nem hiányzott benne a nemes nagyravágás, de az önérzetnek az a faja sem, melyet hiúságnak nevezünk. Sőt, ez a szükséges mértéken túl is meg volt benne. Büszkesége, zárkózottsága, emberszóló szeszélye, érdes modora főleg hiúságából származott.”²¹

¹⁶ GÁRDONYI 212. p.

¹⁷ STIPTA ISTVÁN: *A tiszzaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog*. Jogtörténeti Szemle 2012/4. 22–34. pp.; BLUTMAN LÁSZLÓ: *A rejtélyes tiszzaeszlári per*. Osiris. Budapest, 2017. 69–77. pp.; EÖTVÖS KÁROLY: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. Révai. Budapest, 1904.

¹⁸ Kerkapoly Károly (1824–1891) jogász, politikus, pénzügyminiszter, a politikan és a nemzetgazdaságtan egyik tanára volt a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán, ahol maga Szilágyi is oktatott.

¹⁹ Kovács József (1832–1897) orvos, egyetemi tanár és rektor volt, valamint az Igazságügyi Orvosi Tanács első elnöke s az Országos Közegészségügyi Tanács tagja.

²⁰ EÖTVÖS KÁROLY: *Szilágyi és Káldy*. Révai. Budapest, 1906. 15–16. pp.

²¹ EÖTVÖS 1906, 25. p.

A kettősség, mely e rendkívüli államférfit jellemezte, Eötvös számára két főtulajdon-ságban összpontosult: az ő rendkívüli tudásában és a legalább akkora romboló szenvedélyében. Ez utóbbi is elkísérte egész életén át a kodifikáló bizottságtól a miniszterségig: „az ő rettenetes elméje és nagy tudása s az ő fiatalkori romboló szenvedélye nyüstté, pehellyé tépett szét mindent. Az összes jogok alakításainak bírálatában élesebb elme még nem volt a világon, mint az övé. [...] Az elme, a nagy elme olyan, mint a nap: körös-körül és minden irányban világít. De Szilágyi elméje csak egy irányban világított. Abban az irányban, amelyben a jog alakításainak bírálatára fekszik. A törvényhozó elmének e működése is hasznos és szükséges, de Szilágyi elméjének tüztét, lángját, villámlásait ebben az irányban senki sem tudta megbírni. Kábított, vakított, sújtott ez a fény.”²²

Kálvinista neveltetésű, indulatos ember volt, amivel sokakban nem vívott ki rokon-szenvet magának. Talán ezért is ábrázolták az élclapok hol tobzódónak, hol párducos mentében feszülőnek. A valóságban nagyon is mértékletes életet élt: nem költekezett túl, hanem vívott, olvasott (nagy könyvtárat hagyott hátra), de főleg töprengett – magányosan. „Szilágyi nem nősült meg, nem volt családja, vagyonszerző ösztön sem támadott benne. [...] fölös pénzt könyvek, képek és szőnyegek vásárlására s nyári fürdői szórakozásra fordította”.²³ E tekintetben is Deák Ferenchez hasonlított.

Eötvös megemlítette, hogy Szilágyi az indulat hevében egyszer kitört még Deák ellen is, bár a „nemzet prókátora” nem volt jelen. Néhány nappal később azonban így revide-álta álláspontját őszinte komolysággal: „Barátaim, mégis nagy ember ez a mi Deák Ferenczünk. Bismarck legbizalmasabb tanácsosa mondta nekem az este szórul-szóra: »Én, uram, a legnagyobb s legdicsebb németnek s Európa legnagyobb államférfijának Bismarck herceget tartom, de én őszintén nyíltan kijelentem ön előtt, hogy én Deák Ferencz urat mégis többre becsülöm.«” Majd Eötvös megjegyzésként hozzáfűzte: „minket is meghatott Szilágyi komolysága. A híres berlini német megtalálta benne a magyar szívet. Mi tudtuk azt, hogy ez a szív mindig megvolt.”²⁴

V. Halász Imre

1912-ben az *Egy letűnt nemzedék* című, a *Nyugat*-ban megjelent sorozatáért nyerte el Halász Imre az 1890-ben alapított és háromévente kiosztott Bródy Zsigmond akadémia díjat. E nagy ívű visszaemlékezésében három közleményt Szilágyinak szentelt az életrajzát politikatörténeti környezetben mutatva be.²⁵

„Szilágyi Dezső tudásának terjedelme és mélysége már akkor, a 70-es évek elején, az én megítélésem szerint aligha felül nem múlta az akkor szerepelt valamennyi magyar politikus tudását, s e mellett ment volt minden doktrinerségtől, melybe ezek közül – éppen a legtanultabbak – gyakran beleestek” – fogalmazta meg összegző benyomásait Halász, majd ekként folytatta: „tulajdonképpen szakmája a jog volt, de az ő univerzális gondolatvilága messze túlterjedt a magyar jogászvilág többi jelesein, mert ez ritkán

²² Eötvös 1906, 41. p.

²³ Eötvös 1906, 59. p.

²⁴ Eötvös 1906, 68–69. pp.

²⁵ HALÁSZ IMRE: *Egy letűnt nemzedék. Szilágyi Dezső. (19–21. közlemény).* Nyugat 1911. augusztus 1. (15. szám) 177–193. pp., augusztus 16. (16. szám) 260–277. pp., szeptember 1. (17. szám) 367–391. pp.

haladja túl a szoros értelemben vett magánjog kereteit, de Szilágyié az egész állami életet átölelte, beleértve a közjogi kérdéseket és a nemzetközi politikát is, mely utóbbi a mi táblabíró politikusainknak mindig a gyenge oldala volt.” Hogy akkor miért nem írt mégsem könyveket? E sokakban felmerülő kérdésre Halász így felelt: „felületes gondolkodóknál hamar elérkezik ez az idő, nem úgy annál, aki előtt mindig új és tágabb perspektívák tárulnak fel”. Márpedig Szilágyit ő is ilyennek látta: örökké gondolkodónak, akiben az elme munkálása folytonos, és talán sosem jut el a teljes befejezettségig.²⁶

Az oratori képességének lényegét ebben vélte felfedezni: „szónoklatának legmarkánsabb vonása a polemikus elem volt. Szónok volt ő a debatterek legfélelmetesebb fajtájából. Ettől a speciális vonástól eltekintve beszédei jellegére nézve a magyar parlamentben legtipikusabb képviselője volt annak a modern parlamenti szónoklatnak, melynek európai híró mintaképül Bismarckot tekinthetjük. [...] Nagy beszédeire sokszor hetekig készült, ami alatt nem az íróasztalnál való görnyedést kell érteni, hanem azt, hogy az a gondolatcsoport, mely a »nagy« beszéd tartalmát szolgáltatta, sokáig foglalkoztatta az ő sohasem pihenő szellemét. Órákig tartó hosszú sétáink közben nem egyszer volt alkalmam előre megismerni tartandó beszédének alapgondolatait. Ilyenkor alig volt képes másról beszélni, mint arról a kérdésről, mely lelkét egészen elfoglalta.” Szilágyi egy másik oldala a gyakran alkalmazott maró szarkazmus volt: nem azok közé tartozott, akik kímélték az ellenfelet, hanem azon oroszlanfejű küzdők közé, akik mindig győzni akartak.²⁷

Halász szerint sem volt másokért rajongó típus, inkább Nietzsche *Übermensch* alakjai közé volt sorolható, aki képességgel bírt az átlagembereken felül emelkedni annak jó és rossz következményeivel egyaránt. Őszinte s becsületes megvetéssel sújtotta a „kapaszkodók és panamázók” táborát, akik a meglévő kis tehetségükből mintegy „uzsorakamatot igyekeznek kiszorítani”, de nem értékelte azokat sem, akikben a jóindulatú közepszerűség mutatkozott; ez utóbbiakat felnőtt gyerekeknek tekintette, „s jóízű cukorkáival traktálta”. Az én-moráljának kimagasló vonása abban állt, amire a Bismarck által alkotott „egészséges egoizmus” (*gesunder Egoismus*) kifejezés a jellemző, hiszen a porosz államférfi is ilyen személyiség volt.²⁸

Azonban Szilágyi a jelleme alapján mégsem tartozott a nyájgyűjtők közé: „nem tudott, s úgy látszik, nem is akart udvarolni. Nem is lett neki soha udvara. Voltak, akik tisztelték, és voltak, akik félték tőle. Politikai súlya, egész nyilvános pozíciója kizárólag képességének a szokottnál nagyobb fajsúlyában nyugodott. A pusztá tehetség – »das Talent an sich«, lehetne németesen mondani –, melyet nála sem vagyon nem támogatott, sem családi összeköttetések nem hatványoztak, ritkán érvényesült így egészen a maga emberségéből a nexusoknak és protekcióknak ebben az őshazájában.”²⁹

Halász a hivatkozott művében a cselekvő Szilágyi Dezsőre helyezte a hangsúlyt, benne kiemelten a Tisza-féle szabadelvűség kritikájára, majd pedig az egyházjogi reformokra s azok nemzetközi hátterére. Számításai szerint az 1890 ősztől majdnem öt éven át tartó kampány csak a magyar képviselőházban tíz tartalmas egyházpolitikai vitát eredményezett,

²⁶ HALÁSZ 1911, 180–181. pp.

²⁷ HALÁSZ 1911, 182. p.

²⁸ HALÁSZ 1911, 183. p. [Megjegyezni szükséges, hogy Otto von Bismarck az egészséges egoizmust valójában nem személyekre, hanem inkább népekre vagy államokra értette (*gesunder Volksegoismus, staatlichen Egoismus, nationale Egoismus*).]

²⁹ HALÁSZ 1911, 183–184. pp.

amelyekben az uralkodó és a pápai állam is lényeges szerepet játszott.³⁰ A publicista pedig örömmel nézte, „ahogy ez az erős, modern ember, az éles ész és a dialektika ezen atlétája elbánt a színes talárokban pompázó anakronisztikus világnézet képviselőivel, s játszva szedte szét hipokrizisbe burkolt érveléseiket”.³¹

Búcsú szavában végül így fogalmazott: „Szilágyi pályája akkor törött ketté, mikor ereje teljességében volt. Legnagyobb fájdalma az volt, hogy nem alkothatta meg a jövő számára mindazt, ami lelkében élt. S íme, a sors úgy akarta, hogy pályafutása egy évezredes múlt apoteózisában érje meg végső kibontakozását”.³²

TAMÁS ANTAL

DEZSŐ SZILÁGYI IN BELLES-LETTRES

(Summary)

This paper deals with the repute of one of the most prominent statesmen and jurists of the second half of the 19th century – Dezső Szilágyi, who held the post of the Hungarian Minister of Justice between 1889 and 1895. Not only has he attracted attention from time to time in professional literature, but also in contemporary literature. His personality and spirit were extraordinary enough to attract the keen and perceptive attention of such Hungarian novelists and poets as Kálmán Mikszáth, Károly Eötvös, Imre Halász, Endre Ady and Géza Gárdonyi. It is a special selection to commemorate a beautiful mind through the subjective essays of friends and contemporaries who acknowledged his fanatical struggle for law and order in Hungary.

³⁰ Az egyházpolitikai témájú beszédek gyűjteménye: FAYER GYULA – VIKÁR BÉLA (szerk.): *Szilágyi Dezső beszédei* 2. Athenaeum. Budapest, 1909. 140–475. pp.

³¹ HALÁSZ 1911, 389. p.

³² HALÁSZ 1911, 391. p.